

OBSERVACIONS SOBRE LA FI DEL COMTE D'URGELL:
DATACIÓ, TRANSMISSIÓ MANUSCRITA, CONTINGUT IDEOLÒGIC

Des de la seva publicació el 1888 per l'erudit vigatà Jaume Collell, una certa polèmica ha acompanyat el text titulat *La fi del comte d'Urgell*. Alguns extrems del relat històric que conté, més la utilització que se'n va fer en els debats politicoerudits de començaments de segle, van induir algun autor a projectar els dubtes sobre la seva autenticitat. Aquest fou el cas de l'historiador aragonès Andrés Giménez Soler, qui, després d'assenyalar el 1899 la manca de veracitat del relat històric de *La fi*, terminà per formular el 1931 la hipòtesi que es tractés en realitat d'una falsificació posterior, concretament a càrrec de Dídac de Montfar i Sorts.¹ En defensa de l'autenticitat del text, Xavier de Salas, en la seva edició de 1931, no desenvolupà una demostració extensa, sinó que es va limitar a subratllar la tendenciositat de les afirmacions de Giménez Soler.² No obstant això, com que el mateix Giménez Soler anticipà la falsedat d'un altre text que té gran paral·lelisme amb *La fi*, la crònica del pseudo-Boades —conjuminat ben entrat el segle XVII i atribuït al XV— i l'estudi clàssic de Miquel Coll i Alentorn confirmà plenament aquesta sospita, els dubtes sobre l'autenticitat de *La fi* han esdevingut més poderosos. De res no ha valgut que Martí de Riquer rebutgés el 1944 l'assimilació entre el pseudo-Boades i *La fi*, perquè el fet és que tampoc no en va oferir una demostració extensa.³ Així, darrerament diversos autors s'han pronunciat obertament per la seva falsedat, partint sobretot del que es percep com una anòmala transmissió del text original, conservat tan sols en còpies tardanes, de finals del segle XVI i principis del XVII, i en un estat molt fragmentari. Albert Rossich, en unes observacions gairebé incidentals, sembla no tenir-ne cap dubte.⁴ Rossich es remet a una futura demostració més àmplia per Jaume Riera, qui, en efecte, l'ha ofert dins un estudi general sobre els 'falsos' dels segles XVI i XVII, on, després d'uns raonaments no gaire desenvolupats

---

1. A. GIMÉNEZ SOLER, «*Scriptura privada*» o «*La fi del comte d'Urgell*». *Crónica del siglo XV. Estudio crítico*, dins «Revista Crítica de Historia y Literatura Españolas, Portuguesas e Hispano-americanas», 4 (1899), 1-9; *La crònica catalana de Bernardo Boades*, dins *Homenaje a Miguel Artigas*, Santander, 1931, I, p. 17-31, cf. p. 20-22.

2. X. de SALAS BOSCH, *Notícia preliminar*, a *La fi del comte d'Urgell*, ed. X. de Salas (Els nostres clàssics, 33), Barcelona, 1931, cf. p. 12 s.

3. M. de RIQUER, *La leyenda de Galcerán de Pinós y el rescate de las cien doncellas. Discurso... en la recepción pública... en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Barcelona, 1944, cf. p. 18; *Examen lingüístico del Libro dels feyts d'armes de Catalunya de Bernat Boades*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 21 (1948), 247-273, cf. 270-271

4. A. ROSSICH, *La novel·la catalana entre el Tirant i L'orfeneta de Menargues*, dins «Revista de Catalunya», 29 (1989), 150-162, esp. p. 157.

pats, arriba a la conclusió que el falsari és Jaume Ramon Vila.⁵ Poc després, Ramon Grau, en un estudi sobre la llegenda de Joan Fiveller i el pagament de vectigals per part de Ferran I, dóna ja per demostrada la falsedat de *La fi* i l'autoria de Vila, tesi a la qual pretén d'aportar noves proves.⁶

Si llegim, però, amb atenció aquests estudis, no podrem creure que els arguments que sostenen la tesi de la falsificació siguin definitius, i sobretot no ens semblarà que hagin estat desenvolupats prou sistemàticament per considerar establerta aquesta tesi. Però com que tampoc no s'ha fet una demostració àmplia i concloent de la tesi contrària, darrerament semblava com si s'hagués arribat a un consens sobre la qüestió, almenys en termes de probabilitat o de tesi aproximada.

Un nou estudi, a càrrec de Mar Batlle, ha intentat aclarir la qüestió.⁷ Es tracta de la primera monografia específica sobre el tema, superant amb escreix el que fins ara només havien estat breus comentaris que no ocupaven més que algunes planes. Batlle hi sosté una tesi de conjunt que pretén ser més equilibrada que les visions parcials i a voltes esbiaixades que han nodrit la polèmica des de la primera publicació del text. Segons Batlle, *La fi* seria una fusió d'una crònica antiga, del segle XV, amb unes 'ampliacions' que s'haurien realitzat a finals del segle XVI. El problema és que Batlle no precisa quines parts del text pertanyen a cadascuna de les fases d'elaboració, i la seva interpretació resulta vaga i sense un fonament filològic convincent. A més, s'aprecia una voluntat predeterminada de no trencar amb la tesi de la falsificació, la qual, a banda de la suggerència d'un nucli originari 'autèntic', és la que realment orienta la recerca de l'autora i a la qual aquesta fa aportacions, com ara la de proposar una data més primerenca per a l'ampliació, situant-la a finals del segle XVI.⁸

Es manté, doncs, vigent la tesi de la falsificació, no tant com a tesi efectivament demostrada, sinó com una impressió subjectiva àmpliament compartida, i que va arrossegant-se de forma un xic acrítica. Aquesta insatisfactòria situació ens sembla que constitueix una lamentable llacuna en la història de la literatura catalana: un exemple de com una interpretació simplement suggerida, i no demostrada, adquireix una vida pròpia pel fet que no s'ha emprès un estudi imparcial i sense idees preconcebudes, que arribés a conclusions segures. L'intent de Batlle, útil per les noves dades que aplega, apareix il·lustrat per la seva dependència de la tesi prèvia de la falsificació, que condueix els seus

5. J. RIERA I SANS, *Falsos dels segles XIII, XIV i XV*, dins «Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes... 1991», ed. R. ALEMANY et al., Barcelona, 1993, p. 425-491, esp. 450-456.

6. R. GRAU, *Joan Fiveller, Ferran I i les imposicions municipals de Barcelona*, dins «Barcelona: Quaderns d'Història», 2-3 (1996), 53-99.

7. M. BATLLE, *Patriotisme i modernitat a «La fi del comte d'Urgell». Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila* (Textos i estudis de cultura catalana, 69), Barcelona, 1999, 142 p.

8. Vegeu una síntesi de les nostres objeccions a la ressenya publicada a aquest mateix número d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», així com a l'apartat n° 5 en la secció del present article dedicada a l'examen dels manuscrits de *La fi*.

raonaments en una direcció predeterminada, desentenen-se en gran mesura d'allò que les dades concretes suggereixen en si mateixes i que realment permeten de dir.

Allò que nosaltres ens proposem en aquest article —l'estímul del qual, val a dir-ho, ha procedit de l'estudi de Batlle—, és un replanteig alternatiu de la qüestió, a partir no de les polèmiques prèvies, sinó de les senzilles evidències del text i d'allò que sabem de la seva tradició manuscrita. El nostre apropament no serà el del filòleg (tot i que a la primera part de l'estudi oferim una reconstrucció de la tradició manuscrita a partir de les diverses dades de què disposem, per tal de mostrar, si no l'origen concret i real del text, sí el que ens sembla més raonable considerar com la seva trajectòria). Per contra, després d'això, i en un nivell d'argumentació més persuasiu, intentarem mostrar que el contingut ideològic del text es correspon amb un context històric precís, el de la segona meitat del segle XV, el període en què les referències internes de l'obra ens diuen que aquesta ha estat composta, i en cap cas amb el moment en què s'ha pretès de situar-lo, ni el segle XVII, ni tan sols la segona meitat del XVI.⁹

Per això, l'objectiu del nostre estudi és el de distingir dues qüestions que al nostre parer cal no confondre: la de l'autenticitat o falsedat del text en tant que suposada obra del segle XV, i la de la veracitat del relat històric en si mateix. És digne de ser tingut en compte el fet que els historiadors han tendit a acceptar *La fi* com a font històrica vàlida, per bé que hagin rebutjat bon nombre dels extrems del relat.¹⁰ És ben sabut de la crítica històrica que la transmissió de les informacions de fets pretèrits es troba subjecta a innombrables possibles distorsions, encara més quan es tracta de fets, com els que donen tema a *La fi*, que van succeir mig segle abans que l'autor escrivís el seu relat. Les inexactituds o les obertes mixtificacions no obliguen a rebutjar totalment una font històrica.

1. *La tradició manuscrita*

Després de les tesis molt poc elaborades de Giménez Soler —qui, després de negar la veracitat del text, va suggerir com a possible autor Dídac de Montfar i Sorts, sense plantejar-se com podria això haver estat possible, tenint en compte la cronologia dels manuscrits—, darrerament s'ha intentat de precisar una mica més i de proposar hipòtesis concretes sobre les circumstàncies en què s'hauria produït la falsificació de *La fi*. L'atenció s'ha concentrat en la forma en què el

9. Escometem aquesta aproximació a partir del nostre estudi, en curs d'elaboració, sobre el pensament polític català del segle XVII, amb el qual no ens sembla que es pugui relacionar un text com *La fi del comte d'Urgell*.

10. Així Ferran Soldevila, Vicens Vives, Santiago Sobrequés, i M. Dualde i J. Camarena (cf. BATLLE, 21, 23, 54).

text s'ha transmès: les còpies tardanes i l'estat fragmentari de l'obra han fet pensar que darrere hi havia una hàbil operació d'encobriment d'un text en realitat conjuminat per un erudit de finals del segle XVI o començaments del XVII, desitjós d'aportar un reforç historicista a les reivindicacions polítiques de l'època, o simplement de nodrir el clima de polèmica. Ha estat suggerit (sobretot per Jaume Riera) que els talls del text delaten un afany de fingir antiguitat, i que la cura amb què el copista es remet a exemplars més antics que haurien desaparegut és una forma de crear un misteri que serviria tant per desvetllar l'interès del lector com per dissimular la maniobra de falsificació. Filant una mica més prim, Jaume Riera ha sostingut que l'autor de tota aquesta operació fou Jaume Ramon Vila. Mar Batlle, però, ha recordat molt pertinentment que un dels manuscrits conservats de *La fi* data del 1598, quan Vila tenia poc més de vint anys i difícilment podia acomplir una tasca semblant.

Al marge de la identitat del possible falsificador, ens sembla que aquest planteig és el resultat d'un error d'enfocament, ja que el tràfec de manuscrits que es perden o es copien, que alguns autors consideren com a anòmal o sospitosos, és en realitat un fenomen molt habitual en l'ambient barceloní dels segles XVI i XVII, on moltes famílies patrícies tenien biblioteques privades amb manuscrits relatius a història catalana, estimats com a relíquies i transmesos de generació en generació, amb una devoció en la qual es bolcava el sentiment patriòtic d'aquestes classes.¹¹ Res d'estrany té, doncs, *a priori*, el cas de *La fi*, i no hi ha cap necessitat, ens sembla, de posar en dubte allò que el copista de la versió conservada ens diu sobre la forma en què el text li ha pervingut.

No obstant això, farem en aquesta primera secció de l'article un assaig de reconstrucció de la transmissió manuscrita de l'obra. A tal fi, no ens limitarem als manuscrits conservats físicament en l'actualitat (els quatre repertoriats per Salas i ara de nou per Batlle, més el text estudiat per aquesta darrera i que cal considerar, com de seguida explicarem, com una altra versió, la cinquena, del mateix text). A més d'aquests, inclourem referències a manuscrits desapareguts que hagin pogut servir de font a algun dels coneguts, o sobre els quals tinguem alguna al·lusió. Amb la consideració d'aquestes referències indirectes podrem arribar a una visió aproximada del que va ser la transmissió de l'obra. Sense que amb això hàgim demostrat positivament que aquesta s'hagi originat en la segona meitat del segle XV (ja que res no pot substituir l'evidència d'un manuscrit originari que s'ha perdut), sí podrem convèncer-nos que la seqüència en la

11. Entre molts exemples, podem posar un passatge d'un memorial jurídic, on l'autor, Francesc Soler, ens explica com s'ha documentat en les qüestions històriques relacionades amb el cas: «totes les antiguedats y regiments los he trets del Arxiu de la Ciutat y de uns papers molt antichs que me ha dextat Francesch Dalmau, ciutadà honrat, ahont hi té molt velles coses notables de Barcelona, des del Rey don Jaume lo primer fins lo dia de vuy, y de un llibre que tenia Francesch Aguilar, donzell, molt curiós» (*Discurs... ab lo qual entén provar que no convé nis pot en casa de la ciutat de Barcelona admetre en son regiment los qui tenen nom de Don*, Barcelona, 1621, § 1). Vegeu A. SIMON i J. VILLANUEVA, *El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del sis-cents i la revolució de 1640*, dins «Revista de Catalunya», 122 (1997), 40-53.

transmissió del text és lògica o raonable, i que, sense dades irrefutables en contra, hem de creure que aquesta transmissió s'ha produït tal com es dedueix de les evidències aplegades.

1) La primera ,etapa' en la tradició manuscrita de l'obra de la qual tenim esment és ,l'escriptura privada' que ha servit de base a la versió fragmentària que conservem. A aquesta ,escriptura privada' s'al·ludeix en la nota que encapçala tots els manuscrits conservats, inclòs el de la BNF:¹² «Còpia de una scriptura privada que me és vinguda en mans..., en què se amostre y falten alguns fulls, y altres que part de ells estan escrits y part squinzats» (SALAS, 147).¹³ Per ,escriptura privada' hem d'entendre, més que no el gènere literari al qual pertanyeria l'obra (per exemple, el de les memòries o dietari personal, que no és, ens sembla, el que correspon al text), el caràcter de manuscrit ,privat', ,familiar', possessió d'una determinada persona. A la nota s'afegeix que es tractaria d'un quadern mal conservat, deteriorat d'una manera que fa mal d'imaginar-se: és evident que faltaven fulls, però no sabem si hi havia també restes d'una intervenció més intencionada (,fulls esquinçats'). No podem saber tampoc si es tracta de l'escrit original o d'una còpia. Sobre la data, també és inútil de conjecturar; tan sols es pot fer l'observació ben evident que ha d'ésser anterior a la intervenció que ressenyem tot seguit.

2) La següent etapa de la transmissió de l'obra és la còpia que en féu un editor anònim, el qui va introduir la nota amunt transcrita, així com alguna altra, també per assenyalar llacunes evidents («En la scriptura amostra faltar alguns fulls»; SALAS, 71). D'aquesta còpia parteix la tradició manuscrita dels segles XVI i XVII. Tampoc no podem datar-la, tot i que potser és bastant antiga. D'altra banda, es una versió que coneixem tan sols per com ha estat recollida en les còpies posteriors, en les quals apareix sempre la nota de l'encapçalament. No la podem identificar, en canvi, amb cap manuscrit concret, tot i que no es pot excloure que fos algun dels que comentarem a continuació, com ara el de Bolet.

3) El primer manuscrit, per al qual tenim una referència específica, tot i que no es conserva actualment, és un dels utilitzats per Vila, el qual l'havia manllevat a Lotxim (Jotxim? = Joaquim) Llätzer Bolet, qui al seu torn l'havia heretat del seu pare, Pere Pau Bolet, segons que ens diu el mateix Vila en el pròleg de la seva còpia. Vila també especifica que es tractava d'un «llibre de lletra antiga y ja molt usat», i que figurava en una de les típiques biblioteques privades (,llibrerías') d'una família noble de l'època. Sense que puguem descartar que es tractés d'una adquisició recent (de fet, Pere Pau Bolet visqué probablement fins a les darreries del segle XVI, car Vila ens diu que havia tin-

12. En el que segueix emprarem algunes referències abreujades: ,ms. Despalau' per al ms. que comentem en el paràgraf 5; ,ms. BNF' per al del paràgraf 6; ,ms. Vila' per al del paràgraf 9. La ,versió BNF-Vila' designa el text tal com es recull a les edicions modernes.

13. Citem per l'edició de *La fi del comte d'Urgell* de Xavier de SALAS BOSCH (Els nostres clàssics, 33), Barcelona, 1931.

gut encara ocasió de conversar amb ell sobre qüestions d'història; BATLLE, 129), el més probable és que el manuscrit tingui un origen anterior, diguem de la primera meitat del segle XVI. Del que no hi ha raó per a dubtar és de l'existència del manuscrit: Vila també havia fet una còpia d'un altre manuscrit posseït per Bolet, que al seu torn era una còpia directa de la *Crònica* de Jaume I, tal com es conservava al monestir de Poblet (BATLLE, 129), i tots dos manuscrits encara es conserven avui dia. D'altra banda, Vila ens diu que per a la seva còpia ha utilitzat dos manuscrits com a font, el de Bolet i el de Rafael Cervera, que ressenyem a continuació. Fins en el cas que a la pràctica el que hagués servit com a model hagués estat el de Cervera, per una simple raó de facilitat d'accés, hem de creure que el ms. de Bolet oferia un text substancialment idèntic al finalment copiat per Vila, car altrament aquest n'hauria advertit el lector, dient, per exemple, que havia completat amb l'un allò que mancava en l'altre. El ms. de Bolet conté ja, doncs, la versió reduïda o retallada que ens ha pervingut, tant a través de Vila com a través del ms. de la Bibliothèque Nationale de París. És raonable de creure que aquest ms. devia ésser molt pròxim de la 'còpia' ressenyada anteriorment (si no és que és el mateix) i que també devia trobar-se molt a prop de la versió que ha servit de base principal per al text tal com se'ns conserva.

4) El segon manuscrit que Vila declara haver emprat per a la seva còpia de *La fi* és un que pertanyia a Rafael Cervera. Vila el situa en un pla d'igualtat amb el de Bolet quant a antiguitat: també el ms. de Cervera seria un «llibre de lletra antiga y ja molt usat». Però ens fa dubtar un xic d'aquesta afirmació el fet que el manuscrit pertanyés a un erudit aficionat que molt probablement l'hauria adquirit en una data recent, com d'altres manuscrits, dels quals el mateix Vila ens diu que van ser comprats per Cervera (BATLLE, 132). És clar que això no impedeix que el manuscrit adquirit per Cervera (si no és que també l'havia heretat) fos tan antic com el de Bolet, i, per tant, seria gratuït d'imaginar que l'un derivés de l'altre. En tot cas, el que hem de suposar és que tots dos contenien el mateix text, per la mateixa raó que hem exposat en referència al ms. de Bolet. També en el cas de Cervera l'existència d'un manuscrit com aquest és perfectament versemblant, i no té sentit creure que en el pròleg de la còpia l'heraldista inventés una falsa transmissió de l'obra; sabem que Vila va consultar d'altres manuscrits antics propietat de Cervera, com ara la crònica castellana d'Alfonso de Palencia, o la crònica medieval titulada *Flos mundi*.¹⁴

5) Seguint una ordenació cronològica aproximada, vindria ara el text que Batlle anomena «crònica quatre-centista» i que apareix inserit en un volum que fou originàriament propietat d'una família noble barcelonina, els Despalau. El volum va ser confeccionat a finals del segle XVI, ja que, junt amb d'altres materials diversos, conté nombroses notícies d'actualitat, que s'estenen al llarg dels

últims quinze anys del segle; de fet, configuren en bona part un dietari que ha estat darrerament editat per Antoni Simon.¹⁵ La data de la còpia parcial de *La fi* que s'hi conté ha d'ésser la mateixa que la dels altres materials, puix que ha estat feta per una de les tres mans principals que és possible d'identificar en el manuscrit. Com que els altres textos del còdex, i més concretament els que formen la part principal del volum on s'insereix el text que ens interessa, contenen referències recents que van de 1588 a 1597, aquest seria l'espai de temps on hauríem de situar la còpia de *La fi*.¹⁶

Aquest text planteja algunes dificultats a l'hora de situar-lo dins la tradició manuscrita de *La fi del comte d'Urgell*. Deixant de banda la hipòtesi, al nostre parer innecessària, formulada per Mar Batlle, segons la qual seria el vestigi de la crònica primitiva, en la qual es basaria una de posterior, 'ampliació' que donaria lloc al text extens tal com ha estat editat, ens podem plantejar si realment el ms. Despalau deriva de la mateixa tradició que els altres manuscrits dels quals tenim referències. Ens inclinem a pensar que certament deriva d'aquesta tradició, car les divergències amb el text Bibliothèque Nationale de París-Vila són molt petites i podrien atribuir-se a atzars de la conservació dels manuscrits. La principal d'aquestes divergències és el començament del text, que en el ms. Despalau és constituït per un paràgraf absent de la versió Bibliothèque Nationale de París-Vila (BATLLE, 98). El text de Despalau també conserva passatges que en la versió Bibliothèque Nationale de París-Vila apareixen molt corromputs (SALAS, 25, 27, 30, 33). Hi ha, en fi, d'altres elements que no són recollits en aquestes altres versions, i que no es poden explicar com si es tractessin d'afegitons del copista, sinó que en alguna mesura han de derivar d'un text precedent (BATLLE, 107). Tot plegat, però, no ens autoritza a imaginar que el text de Despalau provingui d'una versió substancialment diferent de la que serveix de font a totes les altres versions. El que és més important, res no indica que el text en què es basa la versió de Despalau sigui un text 'complet', previ a la versió retallada de què deriven totes les altres. A banda del breu passatge inicial, la resta del text de Despalau coincideix literalment, amb molt poques diferències, amb el text Bibliothèque Nationale de París-Vila, excepte en la gran part d'aquest últim, que simplement ha estat ignorada per Despalau, o la còpia en què aquest es basés. No hi ha al·lusions a fets que no apareguin en el text Bibliothèque Nationale de París-Vila. D'altra banda, s'ha de dir que el text de Despalau es una versió incompleta de la mateixa que serveix de base al text Bibliothèque Nationale de París (i a Bolet i Cervera). Contra la tesi de Batlle segons la qual el text del ms. Despalau seria una 'crònica' diferent del text conjuminat a finals del segle XVI, es pot dir que res de més natural que fer una còpia només d'aquells passatges que interessessin el copista o que estiguessin a l'abast de la seva pa-

15. A. SIMON, *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*, Barcelona, 1991.

16. Veg. l'anàlisi codicològica de S. Palau (BATLLE, 83-96), sobre les diverses mans i l'existència d'un quadern inicial, al qual s'haurien afegit alguns folis, i que és on s'inclouen els fragments de *La fi*.

14. BATLLE, 132; P. BOHIGAS, *El repertori de manuscrits catalans*, dins «Estudis Universitaris Catalans», xv (1930), p. 214 s.

ciència. Però allò que demostra que el text és el mateix és que Despalau no solament retalla, sinó que també *resumeix*. Vegeu el passatge on el copista, al mig de la seva transcripció, observa: «Y axí diu lo ystoriador que ha escrita aquesta ystòria tan particularment... que tots los estaments de Catalunya tenen culpa...» (BATLLE, 108), cosa que efectivament es troba llargament exposada en la narració preservada al text Bibliothèque Nationale de París-Vila. L'episodi de l'assassinat del comte d'Urgell, que en el text extens donava matèria per a una llarga escena, es troba reduït en el text de Despalau a una simple al·lusió, que no per això deixa de manifestar la font en què es basava.¹⁷

Situarem, doncs, aquest text en l'única línia de transmissió que podem registrar. Dins aquesta, però, ja no serà gaire fàcil de determinar-ne la posició. Una hipòtesi seria que derivés del ms. de Bolet. Notarem en aquest sentit que dins el mateix volum en què es troba la versió de *La fi* que comentem, hi ha un text sobre una campanya militar, concretament la defensa de Perpinyà del 1597, que ofereix una llista de nobles catalans que hi participaren, on figuren, a més de diversos membres del llinatge Despalau, un 'Yoatxim Bolet' (i un germà de Jaume Ramon Vila anomenat Jeroni); no seria d'estranyar, doncs, que hi hagués certa intimitat entre totes dues famílies i que això hagués dut a la comunicació del text.¹⁸ Si això fos així, i si Vila hagués pres per model directe el ms. de Cervera més que no el de Bolet, les petites diferències que conté el text de Despalau reflectirien dues sublínees diferenciades de transmissió, la de Bolet i la de Cervera. Però el relleu d'aquestes diferències es tan petit que farem millor de no insistir en aquesta hipòtesi.

El que és indubtable és que la còpia de Despalau, a més d'ésser parcial i fins i tot resumida, conté nombroses addicions fetes molt probablement pel mateix Despalau, en especial en el capítol genealògic, com mostra la confrontació entre la versió de Despalau i el text extens que fa Batlle (58-65). En aquest capítol genealògic Despalau retalla, conserva (noms que en el decurs de la transmissió que conclou en Bibliothèque Nationale de París-Vila han desaparegut), i, el que és més interessant, afegeix. En aquest últim cas, allò que afegeix, a més d'actualitzacions genealògiques i referències al monarca regnant, Felip II, són els noms dels seus avantpassats, i aquest afany, com assenyala molt pertinentment Mar Batlle, és quelcom més que vanitat familiar; es tracta d'una forma de lleialtat envers una tradició política, car els Despalau havien destacat en l'adhesió al partit del comte d'Urgell, en el moment del compromís de Casp i encara amb posterioritat.

17. BATLLE, 45, suposa que el text extens de *La fi* és una 'ampliació' del que a la 'crònica' original només era una al·lusió; no considera, doncs, la possibilitat que la 'crònica' estigui resumint un text previ.

18. BATLLE, 95. Fins i tot podria haver-hi hagut d'altres intercanvis, si, filant una mica més prim, identifiquem l'al·lusió en un altre text del volum a un manuscrit («un llibre de mà») de la crònica de Jaume I amb el còdex de Bolet del qual Vila treuria poc després una còpia completa (BATLLE, 89).

6) A continuació tenim el primer manuscrit conservat avui dia que ens dona el text extens de la «còpia de l'escriptura privada». Es tracta del conservat a la Biblioteca Nacional de França, on va arribar després que Collell l'utilitzés per a la primera impressió del text. Ha estat datat pels volts de l'any 1598, i ofereix un text idèntic al de la còpia de Vila.¹⁹ Com que el text de Vila no deriva d'aquest, la identitat entre tots dos provaria per ella sola que existia un text anterior. D'altra banda, no sembla que el ms. de la Bibliothèque Nationale de París es pugui identificar ni amb el ms. Bolet ni amb el de Cervera, ja que no té l'antiguitat que Vila atribueix a aquests dos manuscrits. Podria ser una derivació independent de qualsevol d'aquests. L'única cosa segura que podem dir és que procedeix de la versió reduïda de la qual sembla que deriven totes les versions.

7) Hi ha un altre manuscrit de *La fi del comte d'Urgell* que no ha estat fins ara assenyalat. En realitat, no es conserva físicament. Tan sols en tenim una referència indirecta, que és, però, summament curiosa. La fa Francesc Martí i Viladamor, en un dels opuscles de propaganda publicats durant la guerra dels Segadors. Als ressons de *La fi* en aquests anys de revolta i de guerra que Mar Batlle ha assenyalat (Montfar i Sors, Joan Lluís de Montcada), cal afegir, doncs, el nom d'aquest publicista, que, de més a més, fa de *La fi* un ús obertament propagandístic, d'allò més revelador.

El passatge en qüestió ve a continuació d'una al·lusió a les contravencions que hauria comès Ferran I,

«(contravenciones) que los historiadores refieren, y con más extensión y puridad he visto en unas anotaciones muy antiguas de los sucesos de Cataluña, trabajadas, según de ellas se colige, por algún autor de aquellos tiempos, testigo de vista, y con particular cuidado recopiladas por el doctor Antonio Juan García, varón conocido por sus méritos en esta ciudad de Barcelona; en cuyas anotaciones quien leyere las crueldades y vexaciones que obraron entonces los castellanos que se hallavan en Cataluña, en particular contra el desdichado conde de Urgel, don Jayme de Aragón, o ha de poner duda en relaciones tan funestas, cuya senzillez y estilo les da crédito de verdad, o ha de desengañarse que es la nación castellana de casta de leones naturalmente fieros e inhumanos, porque tales atrocidades como entonces se cometieron vinculan en los pechos verdaderamente catalanes perpetuo sentimiento, aunque, faltando la luz de la impresión, se haya borrado con los tiempos la memoria de tales sucesos.»²⁰

19. Es el que hem de suposar, tot i que no sabem si ha estat feta una confrontació a consciència; en tot cas, els *incipit* i *explicit* coincideixen.

20. F. MARTÍ I VILADAMOR, *Cataluña en Francia, Castilla sin Cataluña, y Francia contra Castilla. Panegyrico glorioso al Christianísimo Monarca Luis XIII*, Barcelona, 1643 (compost, però, el 1641), p. 43.

,El doctor Antonio Juan García' ha de ser Antoni Joan Garcia de Queralbs. El darrer cognom procedeix del seu lloc de naixement, la petita vila del Ripollès, segons ens diu TORRES AMAT.²¹ També sabem pel diccionari de Torres Amat que, en efecte, Antoni Joan Garcia era doctor en teologia i en dret civil i canònic. Era clergue, i després de ser rector a Sentmenat, des del 1592 fou canonge penitencier a la catedral de Barcelona. Va publicar una obra sobre Oleguer, arquebisbe de Tarragona a l'època de la reconquesta de la diòcesi, a començaments dels segle XII, per la canonització del qual Catalunya va maldar durant tot el segle XVII, fins al 1674, en què finalment es va aconseguir.²² Es tracta, doncs, d'un treball de caire hagiogràfic. Però aquest mateix llibre ja ens avança la faceta d'historiador civil de Garcia de Queralbs, i més concretament el seu interès per la història catalana, puix que un dels capítols conté un veritable panegíric històric de Catalunya, on l'autor es fa ressò fins i tot de la teoria de la llibertat originària de Catalunya, amb la idea que la reconquesta la van accomplir els catalans pels seus propis mitjans, per després lliurar-se, voluntàriament' a la sobirania dels emperadors francs.

No és estrany, doncs, que Garcia participés de la dèria pels manuscrits antics relatius a la història catalana. El mateix Torres Amat anota: «Dejó muchos manuscritos, como una miscelánea que vio Miguel Cervera». I en un document de 1672 Gaspar Roig i Jalpí ens reporta que Gaspar Sala, el famós propagandista de la revolta de 1640, posseïa un còdex amb fragments de textos antics recollits per Garcia de Queralbs, còdex que Roig i Jalpí va consultar a casa de Sala, en el seu exili perpinyanès.²³ No podem assegurar que totes dues notícies es refereixin al mateix manuscrit que esmenta Martí i Viladamor (qui podria haver-lo conegut a través de Sala); caldria verificar l'ús que aquests autors posteriors han pogut fer del text de *La fi* en les seves pròpies obres, i veure si alguna al·lusió coincideix amb aquesta font.²⁴

Pel que fa a la referència de Martí i Viladamor, en podem deduir que el còdex en el seu conjunt havia estat ,recopilat' per Garcia, és a dir, que ell havia aplegat materials segurament molt diversos, fins a configurar un volum factici semblant al de Despalau i a tants d'altres, com suggereix el títol que segurament portava el volum, *Sucesos de Cataluña* («unas anotaciones muy antiguas de los Sucesos de Cataluña»). Res no podem dir sobre la data (,muy antiguas' pot referir-se a l'antiguitat de la matèria, no del manuscrit en si mateix), ni so-

21. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, 1836, s.v. ,Garcia de Caralps' i ,Caralps'.

22. *Historia de San Oleguer, arzobispo de Tarragona y obispo de Barcelona*, Barcelona, 1617.

23. J. M. MADURELL, *La crónica de la casa de Blanes de Fray Juan Gaspar Roig y Jalpí*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 25 (1952), cf. p. 384 s. Roig i Jalpí transcriu un passatge que havia copiat del còdex, sobre la genealogia de la família Blanes. Era un volum miscel·lani, d'*extracta* o *extractes*.

24. Podem fer constar, tanmateix, que, en els capítols del regnat de Ferran I del pseudo-Boades no sembla que Roig hagi recorregut a *La fi del comte d'Urgell*, sinó que es basa més aviat en Tomic.

bre el seu lloc en la tradició manuscrita. En principi, però, hem de suposar que el text pertany a la mateixa línia que tots els altres, car les referències que fa Martí i Viladamor al seu contingut s'ajusten a la versió conservada (les ,crueldades y vexaciones' que destaca apareixen efectivament en la versió Bibliothèque Nationale de París-Vila, mentre que Martí i Viladamor, en tractar d'altres qüestions com ara l'elecció de Casp, remet a Zurita). D'altra banda, Martí anomena el comte d'Urgell «don Jayme de Aragón», igual que en el títol del ms. Vila.

8) Un altre manuscrit planteja un petit enigma, que no sabem si hem reeixit a resoldre, si no és que es tracta d'un malentès de redacció per part de qui hi fa referència, Jaume Ramon Vila. En efecte, Vila, segons que escriu en el pròleg de la seva còpia de *La fi*, n'hauria vist «alguns fragments en poder de un sert cavaller», és a dir, hauria vist un altre text de *La fi*, a més dels de Bolet i Cervera que cita, i que seria diferent d'aquests, tot i que no sabem en què podia raure aquesta diferència. El passatge, en realitat, és un xic obscur. Vila parla de certes persones (nobles, però també ciutadans) que haurien participat en la desgràcia del comte d'Urgell i que, desitjosos d'esborrar tot rastre de la seva acció, en trobar-se amb el ms. de *La fi*, «llevaren y esquinsaren alguns fulls del primer original de aquest llibre, y borrarren algunas ralles en otras parts, com ho puc jo advegar per haver-ne vist alguns fragmentos en poder de un ser cavaller que, per ésser interessat, no-l vull anomenar». Creiem que fóra massa agosarat de pensar que el ms. en poder d'aquest ,cavaller' era una versió completa de *La fi*; en aquest cas, Vila l'hauria pres per font de la seva còpia, en comptes dels manuscrits de Bolet i Cervera. Més aviat sembla que Vila l'únic que fa és, d'una banda, parafrasejar la nota que encapçalava el text des de la seva primera còpia (,esquinsaren alguns fulls'), i, de l'altra, constatar certes divergències que han de ser molt menors (,borraren algunas ralles'), potser relatives tan sols a la menció de certs noms propis, i encara més precisament en el capítol genealògic. Notem que en la seva transcripció d'aquest apartat Vila anota en dos llocs: «assí falta» (BATTLE 59), com si hagués fet una confrontació amb una altra versió. El cavaller ,interessat' en la qüestió, podria ésser Despalau, que efectivament conreava el record de l'urgellisme dels seus avantpassats, i el manuscrit del qual presentava també variacions respecte a la versió ,central'?

9) Amb la còpia de Vila, feta el 1624, ens traslladem a un terreny ferm. O gairebé. Perquè és veritat que, malgrat la seva escrupolositat, Vila deixa oberts alguns interrogants. Diu que la seva còpia es basa en els mss. de Bolet i Cervera, però no aclareix si n'ha fet una confrontació o si, després de comprovar que eren idèntics, ha pres com a model directe un d'ells, el més accessible, que és el que ens sembla més probable. D'altra banda, Vila ens diu que ha fet copiar *La fi* «de otros llibras y escripturas antigas... entre los quals» els dos còdexs de Bolet y Cervera, com si hi hagués més materials pertinents que el text de *La fi* conservat en els dos manuscrits. A més, es refereix als «fragments... de un sert cavaller» que ja hem esmentat, i encara al·ludeix a la con-

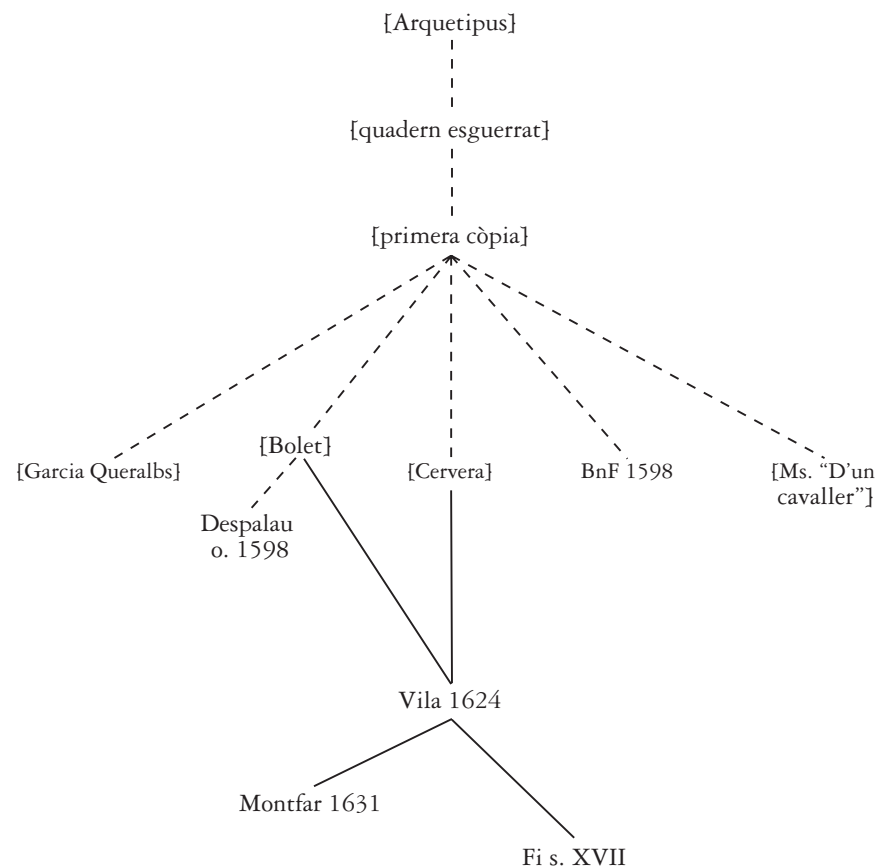
format del relat que transcriu amb «las scripturas y memòrias que d'estos successos he vists en los archius reals y de la Casa de la Ciutat de Barcelona». No crec que hàgim de pensar en una incorporació d'altres materials, car el text de Vila es correspon amb la versió de cap a 1598 conservada a la Bibliothèque Nationale de París. Es tracta, més aviat, d'una redacció confusa característica de l'autor, a la qual ja ens anem avesant en prosseguir aquesta anàlisi. Pel que fa a la possibilitat de la manipulació del text per part de Vila, en el grau que sigui, queda descartada també per l'existència de la versió prèvia de la Bibliothèque Nationale de París, així com pel fet (Batlle el remarca oportunament), que Vila ha fet els seus comentaris en els marges del manuscrits, ben diferenciats del text original.²⁵

10) La còpia de l'historiador Dídac Montfar-Sorts i Cellers, feta el 1631 i que Montfar utilitza per a l'elaboració del capítol corresponent de la seva *Historia de los condes de Urgel*, es basa en la de Vila, i no presenta, doncs, cap novetat (BATLLE, 15). Hi ha únicament un indicatiu que mereix ésser destacat: un passatge del dietari de Jaume Safont relatiu a la mort del comte d'Urgell, que Montfar diu haver pres d'un dietari de Rafael Cervera (és a dir, una còpia del dietari de Safont que pertanyia a R. Cervera). Potser això ens reforçarà en la idea que Vila ha copiat el manuscrit de Cervera, no el de Bolet.

11) L'últim ms. existent correspon a finals del segle XVII, i ha estat fet a partir de la còpia de Vila (BATLLE, 16).

De tota aquesta anàlisi, malgrat que en certa mesura és hipotètica, crec que podem treure una conclusió: tots els manuscrits conservats o dels quals tenim notícia específica corresponen a la versió de *La fi* que ens ha arribat, és a dir, la versió incompleta. No sabem si els més antics d'aquests manuscrits (el de Bolet, o potser també el de Cervera) constitueixen ells mateixos l'origen d'aquesta tradició, és a dir, si poden identificar-se materialment amb la «còpia d'una escriptura privada» que consagrà la versió reduïda. En tot cas, el tronc es únic, i les branques representen diferències accidentals, que es poden atribuir als atzars del treball dels copistes (com ara el paràgraf inicial, conservat al ms. Despalau, o els afegitons genealògics). Per les dades de què disposem, hem de suposar que el quadern esguerrat i la còpia que en va fer un primer editor anònim representen la base única de la transmissió de l'obra.

Heus aquí la representació d'aquesta tradició manuscrita, més simplificada del que ha estat la nostra anàlisi, ja que no hi hem incorporat allò que només són simples hipòtesis:²⁶

Fi del Comte d'Urgell. Esquema de la transmissió manuscrita

El problema que resta a resoldre és com (i quan) es va arribar a la versió retallada que ha donat origen a la transmissió de l'obra durant els segles XVI i XVII. Però no tenim dades suficients per a donar resposta a aquesta qüestió. Vila suggereix, com ja hem recordat, que haurien estat persones de les famílies responsables en una mesura o altra de la desgràcia del comte d'Urgell, tant nobles com ciutadans, les que van suprimir del manuscrit les parts que els comprometessin. En aquest cas, però, hauria estat més fàcil destruir-lo tot sencer. I potser un simple manuscrit no era tan perillós. Més aviat cal imaginar que l'obra, composta en un moment d'arrauxament (i d'inspiració) per un autor que, certament, no estava mancat de dots literàries, però que sobretot volia causar una impressió immediata en els seus contemporanis durant la conjuntura crítica del regnat de Joan II, passat aquest moment quedaria oblidada en alguna biblioteca privada. Seria en el decurs d'alguna enquadració (o desenquadrer-

25. BATLLE, 26, 67 ss.; cf. 58 ss., la transcripció de les notes de Vila al capítol genealògic.

26. Únicament ens permetem de suggerir una sublínia de transmissió composta pel ms. Bolet i continuada pel Despalau, de manera que les petites diferències que aquest mostra quedarien justificades enfront de l'altra sublínia, la de BNF-Vila, que podria derivar més aviat del ms. Cervera; certament, una hipòtesi un xic gratuïta, però que almenys suggereix una possibilitat concreta de transmissió.

nació, o per qualsevol altra circumstància accidental) quan el manuscrit es podria haver malmès. Fins que, després d'alguns temps, el còdex (o un pobre quadern mig esguerrat) cauria, potser de manera casual, en mans d'algun erudit aficionat, que decidiria fer-ne una còpia amb voluntat de conservar així un text que corria el risc, de tant deteriorat que estava, de perdre's definitivament.

2. La polèmica sobre l'autenticitat del text

Creiem que amb el que s'ha exposat fins aquí arribem a una reconstrucció ,raonable' del que ha pogut ser la transmissió manuscrita de l'obra. Ara bé, és cert que l'acumulació d'elements més o menys persuasius no pot aspirar a substituir l'evidència indubtable, i si caiguéssim en una pruija de pirronisme, potser ens convenceríem que tot és la maquinació d'un falsari desconegut, d'extraordinària perícia lingüística a l'hora de recrear un text del segle XV i no menor intel·ligència diríem comercial, car, amb l'argücia de les còpies desaparegudes i les restes incompletes, ha sabut crear la sensació d'enigma i misteri que millor convé al relat..., i que més pot seduir els erudits de tres segles més tard.

En tot cas, també podríem dir que si la demostració decisiva, a partir de les referències sobre la transmissió manuscrita, és impossible en un sentit, també ho és en l'altre; és a dir, tan impossible és ,demostrar' que no és una falsificació com que ho és. De fet, és en un segon ordre d'evidències on els estudiosos convençuts de la falsedat de *La fi* han pretès trobar una demostració conclouent de la seva tesi. Es tracta del contingut ideològic del text i de la imputació d'anacronisme que se li ha fet, és a dir, les suposades incoherències del text de *La fi* en relació amb el context històric en què el seu autor pretén haver-lo compost i la suposada correspondència amb un context posterior, el del segle XVII, o almenys el de finals del XVI.

Diguem d'entrada que també aquí, al nostre parer, la repetició en la historiografia de comentaris sovint superficials ha produït una creença, que s'esvaeix des que la confrontem amb els fets, mitjançant una anàlisi detinguda. La demostració de la manca de base d'un qualsevol dels arguments d'anacronisme avançats pels impugnadors seria prou per a convèncer-nos de l'autenticitat del text; per exemple, pel que fa a un ,anacronisme' que no ha estat assenyalat pels impugnadors, com és el de la llengua, qüestió que s'ha volgut resoldre imaginant un portent d'inventiva filològica en el pretès falsari del segle XVII. No obstant això, farem en els paràgrafs que segueixen un examen detingut de cadascun dels arguments de suposat anacronisme. Per bé que el refús que en farem serà redundat pel que fa a l'afirmació de la tesi de l'autenticitat, ens sembla que podrem aportar, al llarg de la demostració, alguns elements nous per a la valoració de la obra literària i històrica en si mateixa que és *La fi del comte d'Urgell*.

Argument lingüístic

Comencem amb una breu referència a un argument que hauria d'ésser reconegut com a decisiu en si mateix, el de la puresa de l'idioma. Ningú no ha pogut assenyalar en el text de *La fi* cap incorrecció lingüística que revelés una intervenció posterior. I si es creia que això es deu a la mestria del falsificador, podem remetre'ns a l'estudi de Martí de Riquer, qui al mateix temps que descobreix tots els anacronismes lingüístics del *pseudo-Boades*, des de castellanismes fins a construccions artificioses (en un text conjuminat certament amb prou habilitat), afirma, després d'una breu anàlisi específica, que el llenguatge de *La fi del comte d'Urgell* «és pur i correcte». ²⁷ La sensació que n'extreu qualsevol lector és també aquesta; el català que s'hi empra té un nervi que difícilment es podria imitar segle i mig més tard; el vocabulari i els girs són sempre genuïns, i no és creïble que poguessin haver estat refets al segle XVII, i encara menys per un autor de tan limitades habilitats idiomàtiques (i tan propens als castellanismes) com Jaume Ramon Vila. ²⁸

Argument de falsedat històrica

El que ha induït a impugnar l'autenticitat de *La fi*, des de les successives afirmacions d'Andrés Giménez Soler, ha estat la manca de concordança de la narració històrica de l'obra amb allò que sabem per la resta de fonts del període. No examinarem aquí aquest aspecte, que exigiria un estudi de les fonts més extens del que li va dedicar Xavier de Salas i que no ha estat fet encara. Tan sols farem algunes observacions per mirar de reorientar el debat. D'una banda, cal tenir en compte quina és la font principal de l'obra, que no és altra que la tradició oral, font que exigeix un estudi específic, que tingui en compte les circumstàncies d'elaboració i les modalitats de transmissió, i que permeti també destriar el nucli de veritat positiva que pot contenir-s'hi. Es tracta de preguntar-se com s'ha arribat, a partir de fets que en gran part concorden amb la realitat històrica, a certs resultats que segurament són una falsificació. En el cas de l'episodi de la mort del comte d'Urgell, la historiografia actual rebutja la possi-

27. M. de Riquer, *Examen lingüístico del Libro de los feytos d'armes de Catalunya de Bernat Boades*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 21 (1948), 247-273; cf. 270-271, la breu anàlisi de *La fi del comte d'Urgell*.

28. Un examen lingüístic més aprofundit que el de M. de Riquer resoldria tota mena de dubtes. Per posar un exemple, a nosaltres, en llegir el text, ens ha sobtat una construcció que sembla castellanitzant: «no era llegal, abans era bastart», com en català *antes era...* (101; igualment 106, 118, 49, 67, 94); la construcció, però, era corrent al segle XV (cf. ALCOVER, s.v. ,abans', que cita un exemple del *Curial*). En canvi, no sabem quin és el fonament d'una observació d'Albert Rossich, qui, després de referir-se a la manera en què el suposat falsari utilitza «amb indiscutible mestria l'«artifici literari de compondre tota l'obra en català antic», comenta: «Val a dir, però, que el seu és un català una mica més antic del que li tocava fer servir, ja que l'obra figura composta no gaire abans de 1479 » (*op. cit.*, 157).

bilitat de l'assassinat, però no sabem fins a quin punt tenen una base històrica els moviments dels infants o els contactes amb el duc de Coïmbra. El rumor sobre l'assassinat, que es difongué immediatament a la mort del comte (BATLLE, 45), potser va inspirar una versió més novel·lesca lligant el fet amb les negociacions prèvies amb els portuguesos.

Al marge d'això, hi ha un aspecte que ens persuadeix de l'autenticitat de l'escrit, i que potser no ha estat assenyalat com cal, i és que, a desgrat de l'apassionament i la interpretació interessada que fa dels fets, especialment del Compromís de Casp, presentat com una dissort per a Catalunya pel fet que suposà posar fi a la dinastia catalana i introduir-ne una altra de forastera, la veritat és que també hi ha matisacions una mica inesperades, que no cauen en l'òptica unilateral que tendim a atribuir al text, i que en tot cas resultarien del tot inexplicables en una situació històrica posterior, com la fi del segle XVI i començaments del XVII. Si ens fixem en els retrats que l'autor de *La fi* fa dels reis Trastàmara, l'únic totalment desfavorable és el de Joan II. Alfons el Magnànim apareix summament idealitzat, cosa que potser no és gaire sorprenent; ho és més, en canvi, que Ferran I sigui presentat, certament com un rei amb propensions absolutistes, amb una mentalitat castellana típica de l'època, però també amb força de caràcter i no mancat de noblesa. Això suggereix que l'autor era encara massa pròxim als fets com per fabricar mites amb un simple propòsit propagandístic.

Tot plegat ens fa pensar que la historiografia ha confós un xic la qüestió de la veracitat de *La fi* amb la de la seva autenticitat com a document del segle XV. Separar tots dos temes ens ajudaria a copsar millor el significat del text.

L'anticastellanisme

Passem ara als dos arguments principals en què s'han recolzat els impugnadors de *La fi*: l'anticastellanisme i la ideologia pactista subjacent.

Del primer se n'ha fet molt de cabal, per exemple per part de Jaume Riera. Per a aquest autor, les evocacions dels abusos dels castellans que acompanyaven Ferran I s'inspiraven en les mateixes exaccions de les tropes castellanques establertes a Catalunya en les dècades prèvies a la guerra dels Segadors. Això últim fóra forçar massa la cronologia, tant perquè la presència de tropes no es va fer realment feixuga fins molt poc abans de la revolta i la guerra de 1640, com perquè s'hauria de suposar que Vila va fer la falsificació de *La fi* just quan signa el pròleg de la còpia, en 1624; existeix, però, com hem dit, un manuscrit de cap a 1598 que desmenteix aquesta teoria.

Pel que fa a les imprecisions anticastellanques (castellans, grans lladres', etc.), es pot observar que estan molt lligades a fets concrets, i que en la mesura que transmeten un prejudici anticastellà, aquest deriva del greuge de la substitució dinàstica. No es pressuposa una dominació castellana que es traslladi al terreny social ni molt menys cultural. Els fets que susciten la indignació de l'autor (com ara l'avalot de Perpinyà) semblen sorpresius, lligats a una circumstància

de política dinàstica. A més, els exabruptes pròpiament 'anticastellans' són tan exagerats i inversemblants —com ara que a Castella el poder dels magnats arribaria a disposar de l'honor de les esposes i filles dels seus sotmesos (SALAS, 121 s.)— que acusen més aviat els tòpics nascuts d'un relatiu desconeixement mutu, com era el cas en aquella època. D'altra banda, aquesta mena de tòpics es registren almenys des del segle XIV.²⁹

Admetem, tanmateix, que la referència al 'natural odi' entre castellans i catalans ens sorprèn com una nota més típica d'una època posterior (SALAS, 121).³⁰ Potser es tracta d'un incís del copista, com els assenyalats per BATLLE (40 s.) en la confrontació de la versió de Despalau amb la Bibliothèque Nationale de París-Vila, que es refereixen algun cop als castellans. Cal no oblidar en aquest punt que no era gaire allunyada la memòria de la Guerra entre els dos Peres (el Cerimoniós i el Cruel, Catalunya i Castella), que en la segona meitat del segle XIV a Catalunya provocà tants de perills i de malsdecap.

El 'pactisme'

L'argument que ha agafat més pes en l'estudi de *La fi* com una falsificació és el de la ideologia subjacent, que es considera pròpia de la conjuntura del segle XVII o, si més no, de finals del XVI. Els impugnadors han cregut veure en el text un abrandament ideològic, que els sembla més propi dels conflictes de l'edat moderna. Mar Batlle n'està convençuda, i no dubta a associar *La fi del comte d'Urgell* als altres textos de finals del segle XVI i del XVII que defensen el 'pactisme' enfront del poder reial (36, 54).

Tot això, però, ha estat més suggerit que no pas demostrat; es tracta més d'una intuïció que d'una argumentació conclouent. No ha estat assenyalat en quins punts concrets la ideologia descabdellada a *La fi* es vincula efectivament amb el context del segle XVII, i no pot vincular-se amb el del segle XV. Més que afirmacions genèriques, el que cal és una demostració concreta.

De fet, si calgués procedir per l'argument *a silentio*, la conclusió seria clara: cap dels temes distintius del pensament polític del segle XVII (i de finals del XVI), com ara la teoria històrica de l'origen de les llibertats catalanes, esbossada des de la darrera dècada del segle XVI,³¹ no és reprès a *La fi*, i ni els temes de polèmica, ni tan sols el vocabulari, reflecteixen específicament l'ambient de l'època moderna. Però es pot fer una demostració més conclouent, i al mateix temps una mica paradoxal, de la manca de relació del text de *La fi* amb l'ambient ideològic sis-centista, amb el qual se l'ha volgut vincular: no només en *La fi* no hi ha correspondències amb el 'pactisme' que domina el pensament

29. «Reina, reina, el nostre poble és franc, e no és així subjugat com és lo poble de Castella...», es recull a la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, c. 1,48.

30. Té raó RIERA, 454, de destacar aquest passatge.

31. Cf. J. VILLANUEVA, *Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 69-70 (1994), 75-87.

polític català en l'època de les grans confrontacions amb el poder de la monarquia, sinó que fins i tot es pot dir que la seva tendència autèntica es 'antipactista'.

D'entrada, l'autor fa pronunciaments de fe monàrquica en termes no gens 'pactistes', i que no es poden explicar com a simples fórmules convencionals. Al·ludeix, per exemple, al poder del rei com un principi sacral i afirma el seu estatut de cap suprem dels estaments (en especial, de la noblesa).³² L'autor s'adhereix també a una concepció patrimonial de la reialesa, segons la qual els regnes que componen la Corona d'Aragó han estat 'conquestes' o 'adquisicions' personals dels reis, els quals en serien propietaris i hi exercirien un poder inqüestionat.³³ Però encara és més reveladora l'afirmació d'un principi que contradiu de ple l'essència del pactisme: el de la potestat legislativa exclusiva del rei. Per a l'autor de *La fi*, Jaume I «era rey... al qual era lícit fer e poder fer leys (car la sua potestat reyal e la sua excel·lent vida ho volien he u comportaven)» (SALAS, 104); «...los reys e prínceps, los quals fan e poden fer leys, com són los reys de Aragó, qui acostumen fer leys e ordinations e testaments...» (SALAS, 107).³⁴

Això no vol dir que el 'pactisme' no aparegui en el text, en el sentit d'una reivindicació de la precedència i intangibilitat d'uns pactes entre rei i reialme que regularien estrictament l'exercici del poder reial. Ara bé, aquest pactisme no és el pensament de l'autor, sinó que és sempre atribuït per aquest a un sector social específic, el de Barcelona i la seva oligarquia. El 'pactisme', tal com apareix en el text, és un programa exclusiu dels ciutadans barcelonins. Així, el 1412, Ferran I, en el moment de la seva primera entrada a Barcelona després de la designació de Casp, es resisteix a fer el jurament constitucional que tantes polèmiques crearia fins al final del règim català; l'autor, però, especifica que es tractava de jurar els «privilegis e llibertats de la ciutat de Barcelona», no els de Catalunya (SALAS, 50 s.). Però encara es pot dir que l'actitud de l'autor no solament és distant envers aquest 'pactisme' d'esperit tan exclusiu, sinó que també hi és hostil. En la narració de la llegenda del vectigal, a la qual ens referirem tot seguit, l'autor denuncia l'estratagema dels ciutadans de Barcelona, que es neguen a exhibir els privilegis que suposadament demostrarien la justícia de la seva causa. El judici que li mereix tot l'episodi el resumeix en la figura de Bernat de Cabrera, que, tot i advertint al rei del perill d'una resolució violenta en el cas, admet que els excessos dels ciutadans mereixen un càstig (SALAS, 61-2).

Tot plegat sorprendrà qui persisteixi a creure que *La fi* és una falsificació del segle XVII. En el context del segle XV, en canvi, la posició de l'autor és fàcilment

32. «...de regnes ne de principats, qui són coses sacras e del tament de la milícia e nobilitat, de las quals lo rey és lo príncep» (Salas, 115).

33. Jaume I «conquistà e aplicà al reyalme de Aragó los regnes de Mallorques e de València»; hi ha, doncs, 'conquesta' i 'annexió' a la 'corona' (100, 104, 105); molt lluny de la teoria de l'alliberament dels catalans per les seves pròpies forces.

34. Cal notar que tots aquests axiomes apareixen en el fragment de *La fi* (SALAS, 100-116) que l'autor diu copiar dels «escrits» d'un «home de gran sciència, eclesiàstich» (SALAS, 100).

comprensible. Com ja va assenyalar X. de Salas, l'autor segurament fou un noble (o un clergue procedent d'una família nobiliària, podríem conjecturar), animat per una mentalitat típicament nobiliària i amb un pensament polític que s'adiu perfectament amb la situació de la noblesa en aquesta època: poderosa encara i amb l'aspiració de mantenir la seva hegemonia de classe sobre la resta de la societat, es troba visceralment enfrontada a la classe ciutadana, i especialment a l'oligarquia barcelonina.³⁵ Aquesta és acusada de traïció per la seva actuació en el compromís de Casp i per l'abandonament de la causa de Jaume d'Urgell, qui hauria pogut ésser el continuador d'una dinastia catalana. El patriotisme aristocràtic es manifesta, doncs, en la lleialtat envers la dinastia autòctona estroncada. El 'pactisme' és vist com un programa interessat i fins i tot perillós (com la causa, o una de las causes, que han precipitat la guerra de 1462, podríem deudir). Per a aquests nobles l'única forma d'Estat concebible és una monarquia forta recolzada sobre una aristocràcia hegemònica. El futur donaria un altre resultat, fent del 'pactisme' barceloní la veritable (i única) ideologia de reivindicació catalana des de finals del segle XVI; tant més vistosa és, i més característica d'una època anterior, la polèmica que s'enclou en *La fi del comte d'Urgell*.

Això no vol dir tampoc que l'autor sigui un reialista. L'esperit nobiliari del segle XV ha fet una contribució pròpia a la formació d'una ideologia 'liberal', en un procés que parteix almenys del segle anterior i que continuarà ininterrompudament fins al final del règim particular català. És significativa l'associació que fa l'autor de la reivindicació nobiliària amb la institució de la Generalitat (SALAS, 99, 119). I també són fàcilment explicables en el context del segle XV l'admonició contra el poder 'absolut' dels reis (SALAS, 65; es pot ser partidari del principi d'autoritat monàrquica alhora que se'n denuncien els excessos o desviacions) o la invocació de la «verdadera e sòlida llibertat, sots imperi reyal col·locada», fórmula que reuneix les dues tendències del pensament de l'autor, el liberalisme i el monarquisme, i que s'aplica al principi d'una llibertat individual d'abast universal, i encara més específicament al principi de la inviolabilitat del domicili (SALAS, 121 s.).

La llegenda del vectigal

Batlle accepta un altre argument, que Ramon Grau ha desenvolupat, considerant-lo com a prova que *La fi* és una falsificació: la presència d'un mite històric com el del refús de Ferran I a pagar un impost local barceloní, mite que suposadament pertanyeria a una època posterior a la de la pretesa redacció de l'obra. En efecte, aquesta llegenda va tenir gran divulgació durant el segle XVII,³⁶ i encara en l'època de la historiografia romàntica, i el personatge central de l'episodi, Joan

35. Sense conèixer la identitat concreta de l'autor, no sabem fins a quin punt això respon als seus interessos, o bé és una manifestació de nostàlgia.

36. I encara més en la literatura de combat suscitada per la revolta de 1640; vegeu, p.ex., la *Proclamación catòlica* de Gaspar SALA (c. 17) i l'estudi de R. GRAU.

Fiveller, va esdevenir un heroi patriòtic i model d'inspiració en les lluites contra la monarquia. Ara bé, a més que la llegenda té un fonament real, i que va ser objecte d'una transmissió oral des del segle XV, que els historiadors posteriors només van recollir (és a dir, que no fou en cap cas una ,invenció'), i que per tant res no impedia que *La fi* (compost cap al 1470) l'aprofités, Grau no demostra que la versió desenvolupada a *La fi* depengui textualment de versions del segle XVI, la qual cosa efectivament exigiria una datació posterior de l'obra.³⁷ Batlle sí que assenyala alguna coincidència textual amb la versió recollida per Pere Miquel Carbonell.³⁸ Això últim no ens sembla prou, perquè entre totes dues versions hi ha divergències en el desenvolupament de la narració que exclouen una derivació directa, i les coincidències s'expliquen més fàcilment per la identitat de la font oral en què tots dos autors es podrien haber basat.

En un altre nivell d'argumentació, Grau creu veure en el descabdellament de la versió de *La fi* el ressò de la polèmica sobre els ,quints', que s'estén des de 1619 aproximadament fins a la revolta de 1640. En efecte, la tàctica de no voler mostrar els privilegis i de desviar el debat cap al terreny més esmunyedís de la ,prescripció' dels drets a favor de la ciutat o al dels juraments constitucionals, la van emprar molt sovint els dirigents barcelonins del segle XVII. El problema és que l'òptica antibarcelonina de l'autor resulta estranya en un període tardà com el segle XVII (i és inconcebible en un autor com Jaume Ramon Vila, fill d'un ciutadà honrat de Barcelona). Grau intenta esquivar aquest obstacle dient que l'antibarcelonisme de l'autor «és una màscara» per a ocultar el missatge reivindicatiu que la llegenda tindria en la versió de *La fi*; però aquest argument és absolutament gratuït, i només cal veure la conclusió de l'episodi, on l'autor exposa la seva veritable opinió a través de la figura de Bernat Cabrera.

Grau, en fi, en el seu estudi, i malgrat el pressupòsit del qual parteix, no pot evitar de comentar les diferències de la versió de la llegenda que recull *La fi* amb les versions que suposadament li haurien servit de base. I aquestes diferències són tan importants, que exclouen qualsevol derivació. N'hi haurà prou assenyalant l'absència a la versió de *La fi* de la figura central de la llegenda en les elaboracions dels segles XVI i XVII, la del conseller Joan Fiveller; l'autor de *La fi* parla només de ,los consellés'. D'altres elements que figuren en la versió de *La fi* no es retroben en les posteriors, cosa que només s'explica per la font diferent en què cadascuna es basa, o més aviat per la diferent etapa de l'elaboració de la tradició oral de la llegenda amb la qual cada versió està vinculada.

Al·lusions antijueves

La fi comprèn també un cert nombre de referències que es poden referir al context històric del segle XV, i que no sabríem vincular amb cap altre moment.

37. No s'atura a demostrar-ho, però és la hipòtesi amb què treballa (*loc. cit.* 78).

38. Com alguna frase atribuïda a Ferran I («Oh Barcelona, jo et castigaré») (BATLLE, 43).

Per exemple, hi ha dues al·lusions antijueves, una d'elles especialment curiosa. Parlant dels ciutadans barcelonins que han impulsat l'elecció de Ferran d'Antequera, l'autor de *La fi* diu que Déu ja els ha castigat com mereixien:

«Però nostre senyor Déu los ha ja portats en punt que xamorros, visquayns, navarros e marranos e altra gent barbre, los manèjan e ls porquezen llurs fills e llurs heretatges e béns, e encara an guoix que los vullen pendre, e que ls fassen bella cara; e manen e hordenen sobre ells e contra ells; e revoquen e abolexen las cosas per ells fetas e ordenades; e ls preferexen e meten primers d'ells...» (SALAS, 123).

Sembla que aquesta ,gent bàrbara' serien una mena de consellers particulars dels ciutadans, de condició inferior, que haurien assolit de manera subreptícia un control absolut sobre les finances dels burgesos, i que potser s'haurien infiltrat en les seves famílies, en una situació que a l'autor sembla aberrant. Gent ,bàrbara' vol dir forastera, com ara els bascos i navarresos a què s'al·ludeix; potser també els portuguesos, si és aquest sentit el que s'ha de donar al mot ,xamorros'. Tal vegada, però, ,xamorro' vol dir el mateix que ,marranos' (o hi porta un matís pròxim), és a dir jueus conversos.³⁹ I aquests jueus són probablement els que susciten una més gran abominació, car unes pàgines més enllà l'autor fa una altra al·lusió despectiva en aquest sentit, quan afirma que els ciutadans que havien elegit Ferran d'Antequera s'havien comportat com uns ,jueus'.⁴⁰ Es tracta del reflex d'un sentiment antisemita, i encara més precisament dirigit contra els conversos, que resulta d'allò més intrigant, amb aquesta idea d'una infiltració corruptora dels conversos (però també, curiosament, dels bascos) dins els rengles dels ciutadans honorats barcelonins; el moment, a més, coincideix gairebé amb la introducció de la nova Inquisició pels Reis Catòlics i l'expulsió dels jueus.⁴¹ Pel que fa al nostre tema, és obvi que un segle més tard aquestes al·lusions foren incomprensibles.

La profecia del papa Luna

Un altre passatge singular és el de la profecia de Benet XIII després de la retirada de l'obediència de Ferran d'Antequera, i la resposta d'aquest darrer (SALAS, 52-57). Només insinuarem aquí els dubtes que ens mereix la tesi de BATLLE (p. 26, 41 s.), per a qui la profecia al·ludiria a fets històrics ja acomplerts, i això en una data molt posterior a la de la pretesa redacció original. No ens sembla que necessàriament això sigui així. En la lletra del papa Luna s'al·lu-

39. Així ho interpretava J. R. Vila en una nota a la seva còpia (BATLLE, 53 n.). Cf. J. COROMINES, *Diccionari etimològic*, s.v.

40. «Car, per jueus que fossen e desaventurats, no devien aver comportada una tal e tan gran malvestat. Ne un stat mercenari e de logrers no devia aver bastat a lanzar sobre de aquest principat tanta error e maldictió» (SALAS, 137).

41. Cf. C. BATLLE i J. BUSQUETA, a *Història de Barcelona*, 1991-1997, III, 115.

deix a la ,il·legitimitat' de tota la dinastia dels Trastàmars, cosa més aviat banal, així com a una ,unió incestuosa' que hauria de provocar una catàstrofe, i que podria ser el matrimoni entre Ferran i Isabel, conclòs el 1469, just en el moment en què l'autor anònim escrivia el seu text. La ,quarta generació' en la qual s'hauria de verificar el fet catastròfic que el papa augura, en realitat no es correspon amb res, puix que Joana la Boja no va arribar a regnar a la Corona d'Aragó. La inexistència de descendents masculins no sembla que sigui una maledicció tan gran, i l'adveniment de Carles V (a la cinquena generació des de Ferran I), és a dir, d'un ,estranger', tampoc no té el caràcter catastròfic que suggereix l'auguri, el qual més aviat sembla anunciar una deposició o una invasió estrangera. És a dir, no creiem que el ,pronòstic' ja s'hagi verificat i que hagi estat compost *a posteriori*. La profecia apòcrifa del papa Luna s'explica millor com un presagi nefast suscitat per la presó i la mort del príncep de Viana i pel total rebuig de la línia de successió de Ferran el Catòlic, en els anys en què el triomf d'aquest encara era dubtós.⁴²

Conclusió

La conclusió de tota l'anàlisi precedent (o més aviat, de qualsevol dels arguments aïllats, que resulten cadascun d'ells prou probatoris) és que *La fi del comte d'Urgell* és una obra ,autèntica', és a dir, composta el segle XV, entre les dates que es desprenen de les referències internes, tal com ho va establir X. de Salas. Almenys, el text és autèntic en el substancial, perquè no pot descartar-se que, a més dels incisos dels copistes, detectats per Batlle, hi hagi hagut una intervenció més àmplia, com en el capítol genealògic.⁴³ Ens sembla, en tot cas, que aquestes intervencions, si han existit, no han assolit una proporció significativa, i que el text ha mantingut la seva naturalesa originària i la seva unitat, i que pot atribuir-se com un tot a un autor que escrivia cap a 1470.

És, doncs, dins la literatura del segle XV on cal situar *La fi del comte d'Urgell*, i més concretament dins la historiografia, en la qual representa un subgènere que caldria precisar. És un error, és clar, tractar l'obra com una novel·la; les llibertats que l'autor es pren, el recurs a la dramatització i al patetisme, no són tan aliens a la historiografia de l'època com podria semblar. Naturalment, no és una ,crònica', ni unes memòries personals; és una obra feta amb una consciència literària notable, però no una obra d'imaginació; i si l'autor s'ha permès adaptacions més o menys lliures (sospitem que bastant lliures), això ho ha fet a partir de fets arrelats dins l'imaginari col·lectiu.

42. Faltaria relacionar el text extens de les dues cartes recollides a *La fi del comte d'Urgell* amb l'única frase que en conserva Tomic («Me, qui te feci, misisti in desertum»). L'autor de *La fi*, hauria inventat la resta de la lletra del papa i la resposta de Ferran? O bé, com suggereix el fet que totes dues versions divergeixin en altres detalls substancials de l'episodi, seria la de *La fi* una reelaboració independent a partir d'una font comuna?

43. Aquí sembla que les addicions es poden situar cap a començos del segle XVI (BATLLE 35).

Caldria també investigar la qüestió de l'estructura interna del text i de la seva forma literària. Batlle fa en el seu estudi aportacions interessants, encara que partint de la hipòtesi errònia d'una ,ampliació' a partir d'una ,crònica quatre-centista'. El fet és que l'obra ens ha arribat fragmentàriament i no sabem com plantejava l'inici i quines n'eren les parts. Era potser un diàleg, molt a la manera del Renaixement, entre dos vells coneguts que, en retrobar-se a Barcelona cap al 1470, recorden fets de juvenesa, com la sort del comte d'Urgell, la història del qual un dels interlocutors s'encarregaria de relatar, per després debatre'n tots dos el significat? En un punt del text, però, l'autor es refereix a la ,gesta' que ha ,escrit' (SALAS, 97).

Una altra qüestió és la veracitat històrica de la narració, la qual cosa no és sinó una altra manera de valorar ,l'autenticitat' del text. Això exigiria un estudi detallat, molt més del que li dedicà Salas, en el qual s'hauria d'escatir la qüestió de les fonts del text: aquestes són sobretot fonts orals, al mateix temps plurals,⁴⁴ la fiabilitat de les quals caldria sospesar; també hi ha, però, d'altres possibles fonts literàries, que caldria identificar.⁴⁵

Tot plegat obre una perspectiva alternativa a la recerca de falsificacions, que ens sembla un recurs massa arriscat. Existeix durant els segles que ens han ocupat en aquest estudi tot un seguit de tradicions orals i manuscrites gairebé subterrànies, en medis socials molt delimitats, en els quals els records es transmeten de generació en generació, oralment o a través de compilacions manuscrites ,familiars'. Així es va creant un terreny propici a les llegendes, que els erudits del segle XVI han estat els primers a utilitzar per a les seves cròniques, i que en la conjuntura crítica del segle XVII han donat lloc a reelaboracions amb una intenció ideològica més marcada. El procés és complex i ofereix un ample camp a la recerca actual. Cal només no deixar-se endur per les explicacions massa fàcils.

Nota final sobre l'autor anònim de *La fi del comte d'Urgell*

Xavier de Salas, en l'estudi introductori a la seva edició de *La fi*, creia poder assenyalar, a partir de les referències internes del text, dos trets de l'autor: la condició burgesa i l'origen lleidatà (SALAS, 7 s.). En realitat, a partir d'aquestes referències ens sembla que és possible precisar una mica més, tot i que cal tenir en compte una dificultat, i és que a l'obra apareixen diverses veus: a més de la de l'autor, hi ha les intervencions dels dos personatges que semblen mantenir un diàleg, el ,cavaller' i el ,prevere'. A causa de l'estat fragmentari en què l'obra ens ha arribat, no sabem sempre qui parla en cada moment, i d'altra banda no sabem en quina mesura tot pot procedir de l'experiència personal de l'autor. A més, hi ha fragments que recullen relats d'altres testimonis.

44. Com a mínim l'autor n'especifica una, el report oral fet per un ,cavaller' (SALAS, 83).

45. Com ara els «escrits» d'un «home de gran ciència, eclesiàstich» (SALAS, 100).

En qualsevol cas, si analitzem les dades que el text ens forneix podem arribar a concretar un xic més el perfil de l'autor. En primer lloc, no sembla que sigui lleidatà, sinó barceloní.⁴⁶ Com a mínim, l'autor es va educar a Barcelona, a casa d'un ,prom mercader' que el va acollir durant tres anys en la seva adolescència, en restar vídua la seva mare.⁴⁷ En diversos passatges l'autor demostra un coneixement precís de la ciutat de Barcelona (SALAS, 50, 93, 96). L'ambient en què es va moure a Barcelona va ser doble. D'una banda, la burgesia barcelonina: a més del seu tutor, són esmentats un ,notari' en casa del qual l'autor es trobava en certa ocasió (SALAS, 93), i el ,notable mercader' que sosté un diàleg sobre qüestions internacionals (SALAS, 141). D'altra banda, hi ha l'àmbit de l'aristocràcia: «un bon prom cavaller» li relata certa qüestió (139); la ressenya de cases nobles demostra un coneixement directe d'aquest medi; i encara el personatge que manté el ,diàleg' és un ,cavaller', «lo insigne cavaller», com l'anomena (140).

També sabem que era un home instruït. No ho deduirem de l'excurs sobre els drets successoris del comte d'Urgell, atribuït a un eclesiàstic, i que fa l'efecte de ser una mena de sermó que l'autor mateix ens diu que copia (100). Són més significatives certes referències que evidencien un cert coneixement de la literatura clàssica (Valeri Màxim) i moderna (Petrarca),⁴⁸ com també la seva afició per la genealogia. A la seva afició a la lectura el mateix autor al·ludeix en un passatge: «moltas cosas he oÿdas, moltas cosas he ligidas...» (117 s.).

El mateix passatge afegeix una referència especialment interessant: «e moltes cosas, per moltes parts del món discorrent, he vistes» (117 s.). És a dir, que el nostre autor ha fet nombrosos viatges. Potser ha residit a Itàlia, ja que en diverses ocasions demostra un coneixement força precís de fets esdevinguts en aquell país: la mort de l'infant Pere el 1438 (93), el rumor de l'assassinat d'un nebot del comte d'Urgell a Nàpols, el 1448, per ,mossèn Corella', preceptor del futur Ferrante de Nàpols (96), o els informes sobre Florència i Venècia posats en boca d'un mercader barceloní (141 s.). No seria estrany que hagués residit en la cort napolitana d'Alfons el Magnànim.

En qualsevol cas, el text va ser escrit a Catalunya durant els últims anys de la guerra. L'autor hi podria residir almenys des de 1456, si hem de pensar que la conversa referida en cert passatge, i que cal situar cap a aquesta data, va tenir realment lloc.⁴⁹

46. Salas dedueix l'origen lleidatà de l'animadversió envers les autoritats barcelonines i de les referències a Lleida. Entre aquestes, però, no cal incloure l'al·lusió «aquí en la ciutat de Lleida» (SALAS, 25, 31 s.), ja que ,aquí' segurament no té un valor locatiu, sinó temporal, equivalent a ,aleshores' (cf. ALCOVER, s.v. ,aquí', III.2).

47. «lo que oÿ diverses vegades narrar a un honorable prom mercader de Barcelona, qui fou mestre e preceptor meu, e per sa gran benignitat me tragué de la casa [de la] mare viuda, e per tres anys contínuos me nodrí, e[n] ma fadrinesa, en sa casa...» (143).

48. «lo patriarcha en la Àffrica» (SALAS, 143), com remarcava RIQUER, *La leyenda de Galcerán de Pinós*, 18, és una errata del copista.

49. SALAS, 141: al·lusió a un fet que, segons nota de SALAS (159), s'esdevingué el 1406, «encara no ha sinquanta anys complits».

Tot plegat no ens diu gaire cosa pel que fa a la tendència ideològica i de partit que s'expressa a *La fi del comte d'Urgell*. El que voldríem saber és quina relació personal va tenir l'autor amb el comte d'Urgell i la seva causa. Certament, ens diu que el record de la ,destrucció' del comte i fins i tot del seu assassinat era molt viu a Catalunya, tant entre els qui van estar lligats als antics comtes i vivien en els seus dominis, com entre els qui n'estaven allunyats (117). Aquest sembla ser el seu cas, ja que des de jove va residir a Barcelona. A més, en alguna ocasió demostra que no està al corrent de la situació actual dels descendents del comte (97).

La possibilitat que hi estigués lligat a través de la rama portuguesa, que recuperà el tron català durant dos anys en el decurs de la guerra civil, amb l'elecció del conestable de Portugal, nét del comte, sembla que ha de descartar-se: l'autor no mostra un entusiasme especial en parlar del conestable (97), que a més no pot invocar una legitimitat que passa, segons l'autor, per la descendència masculina. De fet, en narrar les gestions entre el duc de Coïmbra, gendre del comte i que volia aconseguir-ne l'alliberament, es dona per aferrada la posició dels Trastàmars, en tot cas irreversible (124). L'única cosa que l'autor reivindica és la restauració de la ,casa d'Urgell', és a dir, dels seus dominis senyorials (117).

Si volguéssim precisar una mica més, no podríem anar més enllà d'una hipòtesi. L'autor podria procedir d'una família noble, potser de petita noblesa, potser lligada als comtes d'Urgell, i que d'alguna manera es va veure afectada per la caiguda de l'últim comte. Instal·lat a Barcelona, hagué d'intentar fer fortuna pels seus mitjans, potser sumant-se al sèquit d'Alfons el Magnànim en traslladar-se aquest a Nàpols. Al seu retorn, la guerra civil de 1460-1472 li hauria aportat un nou cop.⁵⁰ Si compartí inicialment l'entusiasme patriòtic contra Joan II, aviat es desenganyà, en veure com s'imposaven els interessos classistes de l'oligarquia barcelonina. Després de la mort del conestable segurament trencà tot compromís amb la revolta, sense que puguem saber si es traslladà aleshores a territori dominat per Joan II. En tot cas, fou llavors quan decidí escriure la seva evocació de la dissort del comte d'Urgell, considerant-la com el veritable origen de les calamitats que patia Catalunya. No simpatizava amb la causa dels adversaris de Joan II, però temia que la victòria d'aquest comportés la supressió de les institucions catalanes, com la Generalitat; i si bé es trobava probablement en territori dominat per Joan II, el ressentiment envers els Trastàmars el portava a preveure'n l'extinció, amb els pronòstics catastròfics que hem comentat abans.

50. «de aquest turment de la guerra lo cavaller ne à aguda sa bastant part e complida, ab tots sos drets...» (140).